

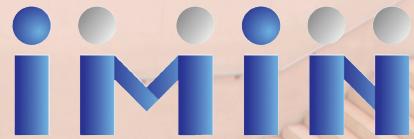
STRUČNI ČASOPIS ZA TRGOVINU

Suvremena trgovina

UDK 339, ISSN 1330-0180, CODEN SUTREE, VOL. 46, DODATAK BROJU 1

www.suvremena.hr

U suradnji s Institutom za migracije i narodnosti

Utjecaj demografskih
kretanja na hrvatsko
gospodarstvo (2)

DODATAK BROJU 1-2021

S U V R E M E N A

STRUČNI ČASOPIS ZA TRGOVINU

trgovina

U suradnji s Institutom za migracije i narodnosti

Vol. 46 br. 1 str. 1-16
Zagreb, veljača 2021.
Dodatak broju 1-2021

Sadržaj

Promocija knjiga i najava konferencije	doc.dr.sc. Marina Perić KASELJ	3
Povodom tridesete godišnjice Ustava Republike Hrvatske	dr.sc. Mato Arlović	6
Europska unija između nacionalnih identiteta i razvoja	prof.dr.sc. Ljubo Jurčić	10
Hrvatski identitet	izv.prof.dr.sc. Marinko Vuković	13

Urednica:
Marina PERIĆ KASELJ

Uprava i Uredništvo:
10090 Zagreb,
Nove Rašljice 2

tel./faks: 01 3499 034
mob.: 099 2136 540

Izdavač: SENIKO studio d.o.o.
za trgovinu i usluge

Za izdavača: Srećko SERTIĆ,
direktor
e-mail: direktor@suvremena.hr

Tisk: Tiskara Zelina d.d., Katarine
Krizmanić 1, Sveti Ivan Zelina

Uredništvo se ograđuje od osobnih
stavova autora.

Promocija knjiga u izdanju IMINA i najava konferencije „Migracije i identitet: kultura, ekonomija, država (2)“

piše: doc. dr. sc. Marina Perić Kaselj
Ravnateljica Instituta za migracije i narodnosti

Godine 2020. Institut za migracije i narodnosti (IMIN), uz finansijsku potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja, izdao je četiri znanstvene publikacije: dva znanstveno-stručna zbornika i dvije znanstvene knjige. Promocija IMIN-ovskih izdanja održana je 13.11.2020. godine u maloj dvorani koncertne dvorane Vatroslav Lisinski kada je ujedno i najavljen druga konferencija „Migracije i identitet: kultura, ekonomija, država“. Knjige su predstavili urednica i ravnateljica IMIN-a dr. sc. Marina Perić Kaselj, autori dr. sc. Nada Rajić, dr. sc. Mato Arlović, te recenzenti prof. Jelena Šesnić, dr. sc. Vlatka Vukelić, prof. Josip Jurčević, te promotori prof. dr. sc. Andelko Akrap i dr. sc. Stjepan Šterc. Moderatorica događaja bila je tajnica konferencije Josipa Pervan, mag. pol, dok je voditeljica umjetničkog/glažbenog programa bila članica organizacijskog odbora konferencije Vesna Matić, dr. med. Glažbeni program uveličala je umjetnica Sandra Petrž Sandročka, te Dario Cebić, ravnatelj tamburaškog orkestra glazbene škole Dugo Selo sa dvanaest tamburaša.

Prva knjiga zbornik je znanstveno-stručnih radova istoimenog naziva konferencije „**Migracije i identitet: kultura, ekonomija, država**“ te sadrži 93 članka – 81 znanstveni i 12 stručnih radova i osvrta – koji su podijeljeni u četiri tematske cjeline: migracije i identitet; migracijski procesi; nacionalne manjine i iseljeništvo. Unutar njih obrađena je problematika ažilanata i izbjeglica, demografski i ekonomski aspekti migracija, položaj i perspektiva nacionalnih manjina

u Hrvatskoj i regiji te Hrvata kao nacionalnih manjina, kao i iseljenička pitanja koja su se analizirala kroz

Promocija knjiga i najava konferencije

povjesnu i suvremenu perspektivu. Unutar iseljeničke problematike jedan dio je posvećen i migracijskim procesima u Južnoj Americi. Tekstovi su pisani na hrvatskom, srpskom i engleskom jeziku.

Kao posebno izdanje Zbornika izdana je znanstvena knjiga dr. sc. Mate Arlovića „**Nove nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj i Hrvati kao nacionalna manjina u novonastalim državama raspadom SFRJ**“.

Autor u knjizi naglašava kako su raspadom bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) dijelovi njezinih bivših konstitutivnih naroda ostali izvan svojih matičnih republika koje su je tvorile. U novim državama koje su nastale osamostaljenjem republika, oni više nisu mogli imati status konstitutivnog naroda koji su imali u SFRJ. U Republici Hrvatskoj njima je novim ustavnim aktima utvrđen status nacionalne manjine.

Autor u knjizi prikazuje i status koji imaju Hrvati u pojedinim novonastalim državama i obratno – koji status imaju dijelovi konstitutivnog naroda tih država koji žive u Hrvatskoj. Pored toga, ukazuje kako po međunarodnom pravu ne postoji pravno utemeljenje za razlikovanje nacionalnih manjina po kriteriju novih i/ili autohtonih nacionalnih manjina. Pokuša-

va stoga dokazati kako se ovi kriteriji koriste ne radi uređivanja prava i zaštite nacionalnih manjina, već da bi se nekima od njih (najčešće većini), suprotno Okvirnoj konvenciji, ta prava i zaštita uskratila.

Treća publikacija u izdanju IMIN-a je Zbornik radova sa istoimenog skupa „**Društveno-povjesni kontekst političkog djelovanja u iseljeništvu: organizacije, stranke, pokreti**“ koji je ujedno drugi Zbornik u izdanju Instituta za migracije i narodnosti koji obrađuje važnu, ali u znanstvenim krugovima zapostavljenu temu – politička emigracija. U zborniku „Društveno-povjesni kontekst političkog djelovanja u iseljeništvu“ nalazi se ukupno 17 radova. Od toga je 13 znanstvenih radova, dva rada nastala su na osnovi vlastitih svjedočenja/iskustva, jedan na osnovi vlastitog iskustva uz korištenje arhivskih materijala te jedan publicistički rad. Iz perspektive svjedoka vremena do stručnih i znanstvenih analiza povjesničara, pravnika, politologa, srednjoškolskih profesora, doktora znanosti i akademskih profesora, vrlo se vješto razmatraju pitanja političke emigracije iz različitih gledišta i opusa.

U zborniku se obrađuje niz aspekata političke emigracije – od pojmovnog definiranja, stranačko-političkog organiziranja, razmatranja političke emigracije unutar šireg konteksta transnacionalnog antikomu-

nizma, analize pojedinih stranaka i pokreta od radikalnih, tajnih organizacija do organiziranja i djelovanja intelektualaca u egzilu.

Četvrta publikacija je znanstvena knjiga pod nazivom „**Migracija stanovništva i razvoj Zagreba i okolice 1971 - 2018**“ dr. sc. Nade Raić koja obuhvaća analizu doseljavanja i ukupnih migracijskih procesa na području Zagreba i njegove okolice u razdoblju od 1971. do 2018., u nekim dijelovima i znatno dugoročnije.

Radi se o detaljnoj demografskoj analizi sagledavanja obujma doseljavanja i ukupnog salda migracije na prirast stanovništva, analizi osnovnih tipova, pravaca i obilježja migracije, utjecaju doseljavanja na brojne strukture stanovništva te istraživanju međupovezanosti migracije s razinom razvijenosti.

Prostorni obuhvat, kako naglašava autorica, čini Grad Zagreb i Zagrebačka županija pod jedinstvenim analitičkim pojmom zagrebački prostor, a ova sadržajno i metodološki najkompleksnija komponenta kretanja stanovništva, analizirana je i prema nižim prostornim jedinicama, uključujući područja gradskih četvrti, naselja, gradova i općina te urbane aglomeracije Zagreb.

Sva četiri IMIN-ova izdanja vrlo su vrijedan znanstveni doprinos koji obrađuje ključna društvena pitanja hrvatskog društva.

IMIN je najavio i drugu međunarodnu znanstveno-stručnu konferenciju „**Migracije i identitet: kultura, ekonomija, država (2)**“ koja će se održati u Zagrebu 19. i 20. svibnja te 21. svibnja u Osijeku.

Uz IMIN kao organizatora veći je broj domaćih i međunarodnih suorganizatora. Domaći suorganizatori konferencije su Ekonomski fakultet Zagreb, Ekonomski fakultet Osijek, Institut za javne financije, Libertas međunarodno sveučilište, Edward Bernays Visoka škola za komunikacijski menadžment, Veleučilište VERN, Europska poslovna škola Zagreb, Fakultet hrvatskih studija, Hrvatska matica iseljenika i Hrvatska gospodarska komora, dok su trenutno još uvijek načelni domaći suorganizatori konferencije Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i UHBH Prsten.

Međunarodni suorganizatori konferencije su Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije pri Znanstvenom raziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ISIM ZRC SAZU), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, Filozofski fakultet u Nišu (Katedra za sociologiju), Sveučilište u Mostaru, Univerzitet u Novom Sadu (Katedra za geografiju, turizam i ugostiteljstvo).

Pokrovitelji konferencije su Ured predsjednika Hrvatskog sabora i Grad Zagreb.

Sudjelovanje na konferenciji prijavilo je više od dvjesto znanstvenika i stručnjaka s više od 160 sažetaka, iz više od 90 različitih znanstveno-stručnih institucija, iz više od petnaest različitih zemalja. Predviđeno je 12 plenarnih izlagača iz Hrvatske, Slovenije, Srbije, Argentine i Urugvaja. Razmatrat će se brojne teme od globalizacijskih i međunarodnih aspekata migracija, demografije, kriznih aspekata migracija i sigurnosti, migracija i pandemije, religijskih i povijesnih aspekata migracija, do pitanja statusa nacionalnih manjina te povijesnih i suvremenih razmatranja iseljeničke problematike. Više o samoj konferenciji može se pratiti na web stranici:

<https://migracije-konferencija2.com>

Povodom tridesete godišnjice Ustava Republike Hrvatske 1990. – 2020.

piše: dr. sc. Mato Arlović
sudac Ustavnog suda Republike Hrvatske

Ustav Republike Hrvatske donesen je odlukom zastupnika sva tri vijeća Hrvatskoga sabora na zajedničkoj sjednici 21., a proglašen (sutradan) 22. prosinca 1990. godine i odmah je stupio na snagu.¹ Od vremena svog donošenja, proglašenja i stupanja na snagu pa do danas, u svojim temeljnim postavkama on je ostao u bitnom sadržaju nepromijenjen, unatoč činjenici što je od tada do danas pet (5) puta revidiran.² Navedena činjenica Ustav Republike Hrvatske uvrštava u red dugovječnijih ustavnih tekstova u svijetu.³

Nedavna trideseta obljetnica njegove egzistencije prava je prigoda da se s nekoliko riječi osvrnemo na njega odgovarajući na pitanja u čemu je značaj Ustava Republike Hrvatske iz 1990. godine prilikom njegovog donošenja i što on danas znači za Republiku Hrvatsku.

Činjenica tridesetogodišnje egzistencije Ustava Republike Hrvatske sama po sebi upućuje na potrebu proučavanja koje su to odlike koje su ga održale kroz svoje proteklo vrijeme, unatoč turbulencijama kroz koje je prolazila Republika Hrvatska.

Među ključnim odlikama Ustava Republike Hrvatske svakako su, po mom mišljenju, one koje su izraz državotvornog i revolucionarnog ustavotvorstva⁴, koje je njime ostvario hrvatski ustavotvorac. Zatim, izdizanje na ustavnu snagu sustava najviših vrednota koje su njegov temelj i osnova za njegovo tumačenje; utvrđenje ustavnog identiteta Republike Hrvatske kombinacijom etničkog (nacionalnog) i građanskog identiteta; ustrojstvo sustava vlasti na načelima liberalne i narodne demokracije; podjele, odgovornosti i ograničenja vlasti; vladavine prava te ustavom utvrđena, zajamčena i zaštićena ljudska (uključivo i manjinska) prava i sloboda.

Državotvorno ustavotvorstvo hrvatski ustavotvorac ostvario je Ustavom Republike Hrvatske iz 1990. godine propisujući njime da je „Republika Hrvatska jedinstvena ... i nedjeljiva demokratska i socijalna dr-

¹ Ustav Republike Hrvatske iz 1990. godine objavljen je u „Narodnim novinama“ br. 56/1990.

² Prva revizija Ustava Republike Hrvatske iz 1990. g. učinjena je 1997. g. (vidjeti: Ustavni zakon o izmjenama i dopunama Ustava Republike Hrvatske, „Narodne novine“ br. 135/97.). Druga je učinjena 2000. g. (vidjeti: Promjena Ustava Republike Hrvatske, „Narodne novine“ broj 113/00.). Treća revizija obavljena je 2001. g. (vidjeti: Promjena Ustava Republike Hrvatske, „Narodne novine“ br. 28/01.). Četvrta je provedena 2010. g. (vidjeti: Promjena Ustava Republike HRVatske, „Narodne novine“ br. 76/10.). Peta i za sada zadnja, učinjena je provođenjem referendumu na temelju narodne inicijative 2013. (vidjeti: Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske, „Narodne novine“ br. 5/14.).

³ Ustav Republike Hrvatske iz 1990. godine iako je dugovječan nije i ne spada u najstarije ustave u svijetu, kao što su npr. Ustav Sjedinjenih američkih država koji je star 233 godine, ili Ustav Republike Francuske koji je star 62 godine te Ustav Savezne Republike Njemačke koji je star 71 godinu itd.

⁴ Pojmove državotvorno i revolucionarno ustavotvorstvo prihvatio sam od prof. dr. sc. Josefa Insensee, vidjeti njegovu knjigu: Država, Ustav, demokracija, Politička kultura, Zagreb, 2004., str. 99.

žava"⁵, te da je „Suverenitet Republike Hrvatske ne-otuđiv, ... nedjeljiv i neprenosiv.“⁶ Propisujući nado-je, da „Republika Hrvatska ostvaruje, u skladu s me-đunarodnim pravom, suverena prava i jurisdikciju u morskim područjima i u području Jadranskog mora izvan državnog područja do granice sa susjedima.“⁷

Iz citiranih odredbi Ustava, bez analize daljnog nje-govog sadržaja, bez ikakve sumnje, jasno je da Ustav Republike Hrvatske iz 1990. godine utvrđuje Republiku Hrvatsku kao samostalnu, suvremenu i teritorijalno neovisnu državu. Sve kasnije donesene odluke (pa i one od ustavnopravnog značaja i sadržaja) te provedeni postupci (uključivo i referendum o samo-stalnosti) koje su donosila nadležna tijela provodeći disoluciju Republike Hrvatske od Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, donesene su na temelju njega i u postupku u skladu s njim. Upravo ta okolnost od iznimnog je povijesnog i kulturnog zna-čaja za hrvatski narod i sve građane Republike Hrvatske kao ravnopravne zajednice njenih državlja-na, s jedne strane, a s druge strane za argumentiranje znanstvene postavke da je Ustavom iz 1990. godine hrvatski ustavotvorac ostvario državotvorno ustavotvorstvo.

Revolucionarno ustavotvorstvo hrvatski ustavotvorac je Ustavom iz 1990. godine ostvario potpunom promjenom ustavnopravnog utvrđenog dotadašnjeg društveno-političkog i gospodarsko-socijalnog dru-štvenog i državnog uređenja. Umjesto jednopartijskog sustava i skupštinskog sustava jedinstva vlasti, on je propisao višestranački demokratski sustav podjele i ograničene vlasti. Umjesto vlasti radničke klase i integralnog sustava socijalističkog samoupravljanja, propisao je narodnu demokraciju u kojoj „Vlast pro-izlazi iz naroda i pripada narodu“⁸ kao zajednici slo-bodnih i ravnopravnih državljana“, gdje narod vlast ostvaruje „izborom svojih predstavnika i neposred-nim odlučivanjem“.⁹ Kao jedno od svojim temeljnih načela Ustav iz 1990. godine je propisao da je Republika Hrvatska „socijalna država“¹⁰, a uz ostale naj-više vrednote ustavnog poretka propisao je i vred-notu „socijalne pravde“.¹¹ Gospodarski sustav koji se temeljio na društvenom vlasništvu, samouprav-ljanju, društvenom planiranju, samoupravnom spo-razumijevanju i društvenom dogovaranju i udruže-nom radu, zamijenio se tržišnim gospodarstvom,

poduzetničkim i tržišnim slobodama te ustavom za-jamčenim pravom vlasništva uz njegovu obvezujuću ulogu gdje su „nositelji vlasničkog prava i njihovi ko-risnici ... dužni pridonositi općim dobrom“.¹² Drugim riječima, socijalistički samoupravni sustav u cijelosti je Ustavom iz 1990. godine zamijenjen građanskim demokratskim sustavom, modernih, demokratskih, ustavnih država.

Hrvatski ustavotvorac je već u pripremnoj fazi pisa-nja Ustava iz 1990. godine iskazao želju da taj Ustav „1. mora slijediti pozitivnu hrvatsku državno-pravnu tradiciju; 2. povratak europskoj i oslonac na sjever-noameričku pravnu i ustavnu tradiciju“, mora biti „3. ... po mjeri običnog čovjeka – građanina i naroda“; i treba biti „... trajnije vrijednosti.“¹³

Polazeći od navedenih političkih i metodoloških utvr-đenja, hrvatski ustavotvorac opredijelio se da Ustav treba detaljnije razraditi slijedeća političko-pravna načela:

1. Temeljno ishodište i cilj Ustava jesu čovjekova – ljudska (građanska, politička, socijalna i kulturna) i narodna prava
2. Vrhovna vlast (suverenost) u Hrvatskoj izvire iz naroda i pripada narodu
3. Zakonodavna vlast pripada Saboru
4. Ustav jamči parlamentarnu demokraciju i vlada-vinu zakona (pravna država)
5. Pravo na slobodno političko, poduzetničko i druš-tveno udruživanje pripada svim građanima
6. Pravo vlasništva, tržišno gospodarstvo i slobod-no poduzetništvo
7. Pravo na slobodno sindikalno organiziranje gra-đana (radnika i poslodavaca)
8. Socijalna država – jamstvo socijalnih prava
9. Jamstvo narodnih prava i sloboda
10. Osiguranje suverenosti Republike Hrvatske i ure-đivanje odnosa s drugim narodima i državama.“¹⁴

Polazeći od metodologiskih i političkih polazišta te političko pravnih načela, koja je utvrdio Hrvatski sab-or kao svojevrsnu političko-pravnu podlogu i okvir

⁵ Članak 1. stavak 1. Ustava Republike Hrvatske, „Narod-ne novine“ br. 56/90.

⁶ Ibidem, članak 2. stavak 1.

⁷ Ibidem, članak 2. stavak 3.

⁸ Ibidem, članak 1. stavak 2.

⁹ Ibidem, članak 1. stavak 3.

¹⁰ Ibidem, članak 1. stavak 1.

¹¹ Ibidem, članak 3.

¹² Ibidem, članak 48. stavak 2.

¹³ Predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman: Politič-ka i metodologiska polazišta te političko pravna načela za izradu Ustava Republike Hrvatske, Zapisnik s 3. Za-jedničke sjednice svih vijeća Sabora održane 25.7.1990., objavljeno u „Izvješća hrvatskog sabora“, str. 3., citirano prema Duška Šarin: „Nastavak Hrvatskog ustava“, Na-rodne novine, Zagreb, 1997., str. 10.

¹⁴ Ibidem, str. 12. – 13.

Povodom tridesete godišnjice Ustava RH

za izradu Ustava iz 1990. godine, hrvatski ustavotvorac ih je u sadržajnom smislu morao provesti kroz normativni sadržaj ustavnog teksta. Vodeći računa da niti jedno od njih ne zaboravi prilikom pisanja sadržaja Ustava početi od njegovih Izvořišnih osnova pa sve do zadnjeg (IX) poglavlja „Prijelazne i završne odredbe“.

Vjerojatno se tako utvrđena političko-pravna osnova za izradu Ustava iz 1990. godine hrvatskog ustavotvorca uvjerila da se kod pisanja njegovog teksta opredijeli za prihvaćanje sustava najviših ustavnih vrednota koje čine temelj ustavnog poretka Republike Hrvatske. One su taksativno propisane članom 3. Ustava iz 1990. godine i glase: „Sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost, mirovorstvo, socijalna pravda, poštovanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav najviše su vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske.“¹⁵

Upravo koncept ustavnih vrednota koje su najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske, a koje su kasnijom revizijom Ustava postale i temelj za njegovo tumačenje, omogućile su hrvatskom ustavotvorcu da donese moderan demokratski ustav koji je primjeren modernim demokratskim ustavnim državama ljudskih (uključivo i manjinskih) prava i sloboda, vladavina prava i ustava. Takva ustavnopravna pozicija omogućuje Ustavu Republike Hrvatske da bude ne samo najviši pravni akt u hijerarhiji pravnih propisa unutar ustavnopravnog poretka, već i da bude najviše pravo u Republici Hrvatskoj te, u Häberleovom smislu, sam po sebi kulturno dobro hrvatskog naroda i svih njegovih građana. Tim više što je uspješno, na kombinaciji etničkog i građanskog modela, uspostavio ustavni identitet Republike Hrvatske poštujući nacionalni identitet hrvatskog naroda, svih nacionalnih manjina i njihovih pripadnika te građanski identitet svih državljana osiguravši im da kao „Slobodni i ravnopravni državljeni“ ostvaruju svoju „Vlast izborom svojih predstavnika i neposrednim odlučivanjem.“ Zapravo, Ustav iz 1990. godine je na načelima liberalne i narodne demokracije ustavno-pravno osigurao prostor da u Republici Hrvatskoj, kao svojoj državi, Hrvati i pripadnici svih nacionalnih manjina mogu ostvariti svoj nacionalni identitet, a kao njezini slobodni i ravnopravni državljeni svoj građanski identitet. Nadalje je kroz uređenje i zaštitu ljudskih (uključivo i manjinskih) prava i sloboda, izrazio svoju liberalnu orientaciju i privrženost demokratske ustavne države, vladavine prava i ustava.

¹⁵ članak 3. Ustava Republike Hrvatske iz 1990. godine dopunjeno je 2000. godine vrednotom „ravnopravnosti spolova“ te riječima „i temelj za tumačenje Ustava“

Sve iskazano nas ovlašćuje da zaključimo da je: „Suvremenih hrvatskih Ustava snažan instrument afirmacije ustavnodemokratske kulture hrvatskog društva i države.“¹⁶ Nadalje, hrvatski je Ustav jedan od ključnih, nezaobilaznih pravnih akata kojim je Republika Hrvatska uspostavila svoju državnost, a hrvatski narod se transformirao u naciju koja ima svoju državu i u okvirima nje i putem nje ostvaruje sva svoja suverena prava. Dakako, zajedno sa svim drugim pripadnicima naroda kao zajednice slobodnih i ravнопravnih državljanima.

No, Ustav nije samo najviši pravni akt u zemlji i najviše pravo, pa i jedna od važnih kulturnih vrednota, on je i simbolički iskaz onoga što ustavotvorac želi. „Ustav opisuje ustavnu zajednicu daleko šire, inkluzivnije i egalitarnije nego što bi to bila u stanju napraviti bilo koja realna deskripcija postojećih socijalnih odnosa; drugim riječima, idealno je stanje kad je ustav narodni, jer pripada svima i djeluje u interesu svih.“¹⁷

Ustav Republike Hrvatske iz 1990. godine, uz sve svoje revizije učinjene do danas, upravo je takav. On je narodni, jer je izraz ostvarenja i utemeljenja vjekovne želje i sna hrvatskog naroda da ima svoju državu i to ne bilo kakvu, već državu koja će se po svom ustavnom poretku moći svrstati u red razvijenih demokratskih država uređenih, zajamčenih i zaštićenih ljudskih prava i sloboda, vladavine prava i ustava, u kojoj nitko nije iznad ustava i zakona, nego im je svatko podređen u pravima, obvezama i odgovornostima. Zbog toga je dan donošenja Ustava Republike Hrvatske od iznimnog političkopravnog, povjesnog i kulturnog značaja za sve državljane Hrvatske. Upravo i u toj činjenici sadržani su razlozi njegove dugovječnosti. To, dakako, ne znači da on neće biti još koji put revidiran, pa možda umjesto njega donešen potpuno novi ustav. Ali ono što će biti jako teško iz njegovog sadržaja iščupati i ukinuti, to je njegovo srce. Srce koje čine najviše ustavne vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske i koje su osnov za tumačenje Ustava.

Sve poticaje za raspravu o potrebi nove revizije i/ili čak cjelovite promjene Ustava, nikako zbog takvog značaja Ustava Republike Hrvatske iz 1990. godine, ne treba kočiti. Pored ostalog, ne samo zbog razloga koliko su one stvarno nužne, opravdane i na zdravorazumskim argumentima utemeljene, već i zbog toga da kroz takve rasprave dođemo do saznanja koliko smo mi ostvarili od našeg Ustava i koliko smo ga u društvenoj realnosti stvarno primjenjivali polazeći od njegovih temeljnih vrednota i na njima zasnovanog

¹⁶ Baćić Arsen: Uvodno izlaganje na okruglom stolu „Dvadeseta obljetnica Ustava Republike Hrvatske“ u Zborniku radova HAZU-a, br. 15., Zagreb, 2011., str 14.

¹⁷ Ibidem, str. 15.

njegovog sadržaja, te cijelog ustavnopravnog poretka. Nikako ne bi smjeli podleći zahtjevima za promjenom ustava radi pragmatičnih političko-pravnih interesa, pa i separatnih, čak ad hoc interesa na uštrb općih interesa hrvatske društvene zajednice i države.

Pored svega izloženog, bilo bi vrijeme da se i u javnosti više manifestira značaj Ustava Republike Hrvatske kao i samog dana njegovog donošenja. Naprosto jer je to povjesni (ustavni) dan, ali i naš odnos prema vlastitom Ustavu. A kakav je naš odnos prema Ustavu Republike Hrvatske možemo izvući zaključak iz (pre)skromnog obilježavanja njegove tridesete obljetnice od strane državnih i drugih javnih institucija. Samo je Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti u tom smislu učinila veći iskorak. Organizirala je Okrugli stol 8. prosinca 2020. godine na temu „Ustavne promjene i političke nagodbe – Republika Hrvatska između ustavne demokracije i populizma“. Moglo bi se reći da je to sve glede obilježavanja tridesete obljetnice Ustava Republike Hrvatske, pogotovo ako se izuzmu gotova protokolarna obraćanja u povodu tog dana u Hrvatskom saboru i Vladi Republike Hrvatske. Premalo i nedostatno zbog svega onoga što naš Ustav jesti i što znači za naš narod i sve naše građane. Nažalost, različite ideje i poticaje da se na primjereniji način obilježavaju barem okrugle go-dišnjice našeg Ustava nisu prihvaćene, barem ne do sada. Da podsjetim samo na javno iznošeni prijedlog da se u povodu dvadesete obljetnice Ustava Republike Hrvatske proglaši godina Ustava. Prijedloge je iznosio bard naše i svjetske ustavno-pravne teorije profesor emeritus dr. sc. Branko Smerdel.¹⁸ Usput je upozorio da se u starim demokratskim državama (npr. SAD-u) dan donošenja ustava proglašava kao ustavni (spomandan) dan. Naš Ustav 1990. svakako zасlužuje da se dan njegovog donošenja proglaši danom Ustava kao spomandanom u Republici Hrvatskoj. I ne samo zbog samog Ustava kao teksta. O tome dostatno govori njegov sadržaj i njegova dugovječna održivost unatoč iznimnom dinamičkom razvoju društvenih odnosa kako u Republici Hrvatskoj tako i u svijetu. To bi trebalo učiniti zbog nas samih - građana Republike Hrvatske i naših javnih (političkih, znanstvenih, kulturnih i drugih) institucija. Naprosto stoga da bismo u te dane sami više raspravljali o svom Ustavu, njegovoj primjeni i svim drugim društvenim pitanjima u vezi s njim. Osim toga, da se na

¹⁸ Prema vlastitom kazivanju profesor Branko Smerdel je lobirao „da 2010. bude proglašena godinom Ustava Republike Hrvatske. Ne zbog vatrometa i svečanosti, nego zato što su u svim tim zemljama izdvojena golema sredstva za istraživanja i opću edukaciju o duhu Ustava“. Vidjeti intervju s Brankom Smerdel koji je učinio novinar Robert Bajruši, pod naslovom „Hitno treba promijeniti odredbe o referendumu“, Jutarnji list od 21. prosinca 2020. godine, str. 12.

taj način prisjetimo i odamo priznanje kako samom Ustavu tako i njegovim ustavotvorcima prisjećajući se vremena u kojem je donesen i zbog čega je tako značajan. Na taj način odali bismo mu zasluženu pažnju što je važno, ali je još važnije da bi dan Ustava bio povod da kroz raspravu o svom Ustavu, njegovoj provedbi i primjeni, uočenim nedostacima u njegovom sadržaju ili možda češće u njegovoj provedbi, damo doprinos jačanju i širenju ustavno-pravne kulture kod svih nas, te potrebe poštovanja i primjene vladavine prava i Ustava.

Literatura

1. Arlović Mato: Utjecaji Ustavnog suda Republike Hrvatske na promjene Ustava Republike Hrvatske, rad izložen na okruglom stolu HAZU-a „Ustavne promjene i političke nagodbe – Republika Hrvatska između ustavne demokracije i populizma“. Okrugli stol održan je 8. prosinca 2020. godine u Zagrebu. Rad je organizatoru predan na objavu.
2. Bačić Arsen: Uvodno izlaganje na okruglom stolu „Dvadeseta obljetnica Ustava Republike Hrvatske“, Zbornik radova HAZU-a br. 15., Zagreb, 2011.
3. Isensee Jozef: Država, Ustav, demokracija, Politička kultura, Zagreb, 2004.
4. Smerdel Branko intervju dat Jutarnjem listu od 21. prosinca 2020.
5. Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 56/90.
6. Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 85/10. – pročišćeni tekst

Europska unija između nacionalnih identiteta i razvoja

piše: prof. dr. sc. Ljubo Jurčić

Danas, šezdeset i više godina od osnivanja, Europska unija je daleko od postavljenih, osni vačkih ciljeva. Razlike u razvijenosti među zemljama se ne smanjuju zadovoljavajućom brzinom, čak neke zemlje i zaostaju u razvoju. Zaostajanje se događa, primjerice i u Italiji, jednoj od najvećih članici i osnivačica EU. Nastanak grčke krize i način njenog rješavanja je pokazao da Europska unija ima krizu upravljanja i krizu vizije razvoja. Koncept Europske unije koji je bio dobar za XX. stoljeće, očito nije dobar za XXI. stoljeće. Osnivači EU, prije šezdesetak godina, imali su jasnú viziju. Danas očito ne postoji ljudi u vodstvu EU s jasnom vizijom za XXI. stoljeće. Ljudi u vodstvu EU više liče na birokrate, nego na lidere s vizijom.

Grčka kriza je ujedno i kriza Europske unije (EU), a osobito Europske monetarne unije (EMU). Ona je, uz Brexit, najveći izazov Europskoj uniji od njenog osni

vanja. Oboje su najsnažniji test snage, organizirano sti i sposobnosti briselske administracije, da upravlja i provodi europsko ujedinjenje. Brexit je prije svega političko pitanje, iako ima i ekonomske posljedi ce. Međunarodna politička (vojna i ekonomska) pozicija EU-a, bez Britanije, slabi više nego što to na prvi pogled izgleda, tako da je Brexit puno više političko i geopolitičko pitanje za EU nego ekonomsko. Između grčke krize i Brexita uletjela je i pandemija covid-19, što je povećalo izazove upravljanja i razvoja Europske unije.

Izazovi Europske unije

Uz pandemiju i trgovački rat Amerika – Kina, Europska je unija suočena s vlastitim krizom. Nakon duge europske povijesti ispunjene ratovima, ubijanjem, razaranjem, a osobito nakon dva velika svjetska rata

1945. godine, europski su se pitali kao sačuvati mir i izbjegići treći veliki rat na tlu Europe. Tako je nastala Europska unija. Osnovni cilj Europske unije je MIR! Mir i razvoj Europe treba se ostvarivati na principima solidarnosti između većih i manjih zemalja, između razvijenijih i manje razvijenih i međusobnom pomaganju u zajedničkom razvoju. Tako su razmišljali utemeljitelji Europske unije, ljudi koji su na svojoj koži osjetili strahote europskih ratova.

Jedno je od rješenja bilo čvrše povezivanje europskih naroda s nadnacionalnim tijelima u okviru Sjedjenih država Europe (United States of Europe), kako je to nazvao Churchill.

Pristupanje (Zapadne) Njemačke NATO-u 1955. godine, koje je Sovjetski savez shvatio kao prijetnju, ubrzalo je integriranje Njemačke, Francuske, Italije i zemalja Beneluxa. Teško bi se zemlje koje su bile žrtve nacističke agresije integrirale s Njemačkom da nije bilo Sovjetske prijetnje i američke potpore i garancije o nadzoru nad Njemačkom.

Nakon pada Berlinskog zida, Sovjetskog saveza i ujedinjenja Njemačke, ideja zajedničke Europe s ciljem političkog ujedinjavanja i dalje postoji. Instrument političkog ujedinjavanja Europe postaje zajednička valuta Euro. Grčki i Njemački euro trebaju jednako vrijediti. Iza Grčkog i Njemačkog eura treba stajati ista produktivnost njihovih gospodarstava, jer je valuta zajednička, odnosno ista. Danas smo svjedoci da između efikasnosti Njemačke, Francuske, Italije, Grčke i drugih gospodarstava postoje velike razlike, što euro kao zajedničku valutu stavlja pred velike, na trenutke se čini, i na nepremostive izazove, a time i proces čvršćeg ujedinjavanja Europe.

Inače, izvorna ideja EU: mir, suradnja, zajednički razvoj i solidarnost, najveća je humana ideja u povijesti, a projekt Europske unije – najveći ljudski mirnodopski projekt u povijesti...

Mir je ostao kao cilj, ali su se usput deformirali koncepti: suradnje, zajedničkog razvoja, a pogotovo solidarnosti među zemljama. Prevladao je koncept kapitala i kapitalu je prepušteno ujedinjavanje Europe. Zanemarene su povijesne, kulturne, religijske, tradicijske, ekonomске, političke i druge specifičnosti pojedinih zemalja. Pošlo se od prepostavke da su zemlje i narodi strojevi, da ne postoji tradicija, nacionalni identiteti i da je dovoljno samo donijeti propis i svi narodi će se automatizmom prema njemu ponašati...

Ciljevi Europske unije

Funkcioniranje Europske unije temelji se na dva osnovna dokumenta: Ugovoru o Europskoj uniji i Ugovoru o funkcioniranju Europske unije, na temelju kojih je usvojen veliki broj drugih dokumenta.

Članak 3. Ugovora o osnivanju Europske unije detaljno navodi ciljeve Europske unije: 1. Cilj je Unije promicanje mira, njezinih vrijednosti i dobrobiti njezinih naroda, ... 2. Unija uspostavlja unutarnje tržište. Ona radi na održivom razvoju Europe koji se temelji na uravnoteženom gospodarskom rastu i stabilnosti cijena, visoko konkurentnom socijalnom tržišnom gospodarstvu s ciljem pune zaposlenosti i društvenog napretka, te visokoj razini zaštite i poboljšanja kvalitete okoliša. Ona promiče znanstveni i tehnološki napredak. ... Ona promiče ekonomsku, socijalnu i teritorijalnu koheziju te solidarnost među državama članicama. Ona poštuje svoju bogatu kulturnu i jezičnu raznolikost, te osigurava očuvanje i unaprjeđenje kulturnog nasljeđa Europe.

U skladu s člankom 5. Ugovora, države članice zadržavaju nadležnosti koje Ugovorima nisu dodijeljene Uniji. Unija poštije jednakost država članica pred Ugovorima, kao i njihove nacionalne identitete koji su neodvojivo povezani s njihovim temeljnim političkim i ustavnim strukturama, uključujući regionalnu i lokalnu samoupravu. Ona poštije njihove temeljne državne funkcije, uključujući osiguranje teritorijalne cjelovitosti države, očuvanje javnog poretku i zaštitu nacionalne sigurnosti. Nacionalna sigurnost posebice ostaje isključiva odgovornost svake države članice.

Na temelju načela lojalne suradnje i uz puno uzajamnog poštovanja, Unija i države članice međusobno si pomažu pri obavljanju zadaća koje proizlaze iz Ugovorâ.

Države članice poduzimaju sve odgovarajuće mjere, opće ili posebne, kako bi osigurale ispunjavanje obveza koje proizlaze iz Ugovorâ ili akata institucija Unije. Države članice olakšavaju ostvarivanje zadaća Unije i suzdržavaju se od svake mjere koja bi mogla ugroziti postizanje ciljeva Unije.

U preambuli Ugovora o funkcioniranju Europske unije piše: čvrsto odlučivši da postave temelje sve tješnje povezane unije među narodima Europe, **odlučni da osiguraju gospodarski i socijalni napredak svojih država zajedničkim djelovanjem na uklanjanju zapreka koje dijeli Europu**, potvrđujući kao osnovni cilj svojih nastojanja neprestana poboljšavanja uvjeta života i rada svojih naroda, prepoznajući da uklanjanje postojećih prepreka zahtjeva usklađeno djelovanje kako bi se **zajamčio stabilan gospodarski razvoj, uravnotežena trgovina i pošteno tržišno natjecanje, u velikoj želji da osnaže jedinstvo svojih gospodarstava i osiguraju njihov skladan razvoj smanjivanjem razlika** koje postoje među pojedinim regijama i smanjivanjem zaostalosti regija u nepovoljnijem položaju, želeći zajedničkom trgovinskom politikom doprinijeti postupnom ukidanju ograničenja u međunarodnoj trgovini, **u namjeri da potvrde solidarnost koja veže Europu...**

EU između nacionalnih identiteta i razvoja

Stavak 3. članka 2. Ugovora o funkcioniranju europske unije određuje da države članice koordiniraju svoje ekonomske politike i politike zapošljavanja u skladu s aranžmanima predviđenima ovim Ugovorom, za čije je utvrđivanje nadležna Unija.

Članak 5. odnosi se na koordinaciju ekonomske politike unutar Unije. Države članice koordiniraju svoje ekonomske politike unutar Unije. U tu svrhu Vijeće usvaja mjere, posebice osnovne smjernice za te politike. Posebne se odredbe primjenjuju na države članice čija je valuta euro. Unija poduzima mjere za osiguranje koordiniranja politika zapošljavanja država članica, posebice utvrđivanjem smjernica za te politike. Unija može poduzimati inicijative kako bi osigurala koordinaciju socijalnih politika država članica.

Dosadašnji razvoj Europske unije

Kroz proteklih šezdesetak godina Europska unija se proširivala, razvijala i dograđivala od carinske unije prema ekonomskoj i monetarnoj uniji. Korona pandemija rasvijetlila je dosta velike slabosti EU. Razlike u razvijenosti mjerene bruto domaćim proizvodom po stanovniku ili stopi zaposlenosti ili nezaposlenosti, prosječnim plaćama itd., nedopustivo su velike i ukazuju na neefikasnost ekonomskih politika EU.

Izlazak Velike Britanije iz EU znak je ozbiljne krize vođenja i razvoja EU. Za EU je to veliki politički udarac. Razvoj krize u Grčkoj i način njenog rješavanja, također pokazuje krizu politike i upravljanja EU. Plan oporavka od korone potvrđuje krizu upravljanja razvojem. Na prvi pogled taj plan je velikodušan. Međutim, pitanje je, zašto su tako velike razlike u razvoju među članicama EU, kad je osnovni ekonomski cilj ujednačavanje njihovog razvoja? Zašto je Italiji, kao velikoj europskoj zemlji i osnivaču EU, potrebna pomoć od preko 200 milijardi eura? To i mnogo toga drugog prikazuje neuspjeh u kreiranju i vođenju eko-

nomske politike EU. To se nastoji prekriti planom oporavka. Plan daje „malo ribe“ manje razvijenim, ali ne uključuje ih u „ribarenje“. Zemlje koje dobivaju novce iz tog plana su nerazvijene. Što su nerazvijenije, više dobivaju eura po stanovniku, pa EU izgleda solidarno. Razlog njihove nerazvijenosti u najvećoj je mjeri loša politika EU. Ovim planom oporavka ne mijenja se politika koja je dovela do njihovog zaostajanja, odnosno, ne gradi se politika ubrzanog razvoja manje razvijenih članica EU, kako je to planirano u ugovorima o EU, nego se daju novci za privremeno preživljavanje. One zemlje koje imaju više koristi od EU, dati će dio tih novaca onima od kojih imaju koristi. One zemlje koje bi bile uspješne i bez EU i nemaju neke velike dodatne koristi od EU, bile su protiv ovog plana. Novci su važni, ali nisu najvažniji. Najvažnije je povećanje domaće proizvodnje, puna zaposlenost i razvoj. To se kod manje razvijenih država ne može postići samo novčanom pomoći, nego uključivanje u razvojni i proizvodni sustav razvijenijih, odnosno izgradnjom zajedničkog europskog razvojnog sustava. Međutim, tada ne bi bilo razlike u razvijenosti, a bez te razlike nema niti ekstra zarade. Za sada, najrazvijenije zemlje EU radije daju nešto novca od svog velikog dohotka za pokriće šteta krize, nego što su volje uključiti manje razvijene zemlje u razvoj.

Zaključak

Današnji problem EU je solidarnost među državama i odgovor na pitanje, kako dalje? Osnivači EU imali su viziju i plan. Danas nema vizionara EU za XXI. stoljeće. Koncept ujedinjenja koji je bio dobar za razdoblje nakon drugog svjetskog rata, nije više dobar na početku XXI. stoljeća. Promijenile su se geopolitičke okolnosti, nema više socijalizma ni Sovjetskog saveza, Kina je postala ekonomska i financijska sila, tehnološki napredak je promijenio strukturu svjetske proizvodnje, međunarodna se trgovina u najvećoj mjeri liberalizirala. Globalne ekonomske aktivnosti prebacile su se s Atlantika na Pacifik... itd. Europski je cilj bio postati najbrže rastući dio svijeta, a danas EU zaostaje u razvoju iza Kine i Amerike, bez pravih odgovora zašto je tome tako. Europsku uniju osnovali su ljudi koji su osjetili strahote drugog, a neki i prvog svjetskog rata. Osnovana je prvenstveno zbog mira i zajedničkog razvoja Europe bez ratova i pljačkanja. Zbog velike razlike u razvijenosti pojedinih zemalja, manje razvijenim zemljama trebalo je pomoći u sustizanju razvijenih. Zemlje su trebale surađivati, a kompanije konkurirati. Suradnja zemalja u zajedničkom razvoju trebala je biti na prvom mjestu. Prvo kooperacija pa integracija. Kooperacija je izostala, a integracija se ubrzala. Mnoge su zemlje integrirane ranije nego što su bile pripremljene da mogu imati koristi od integracije, da mogu konkurirati na velikom europskom tržištu.

Hrvatski identitet

piše: izv. prof. dr. sc. Marinko Vuković

Kada se govori o „hrvatskom identitetu“ susreće se s problemom značenja ovoga pojma. Prvi dio pojma čini se samorazumljivim. On upućuje na to da se radi o *narodu* ili *etnosu* koji se tako naziva. No drugi dio ovoga pojma, *identitet*, upućuje na nešto što bi trebalo ukazati, u najširem i najsloženijem smislu, po čemu je određeno ono „hrvatsko“. Dakle, hrvatski bi identitet bio skup svih značajki koje hrvatski narod čine onim što jest. Te su značajke one koje ovaj narod određuju u smislu posebnosti ili različitosti u odnosu na druge narode. Značajke su svakog *narodnosnog* ili *etičkog* identiteta, pa tako i hrvatskog, određene manje-više istim temeljnim strukturnim elementima: imenom, mitom o podrijetlu, poviješću, kulturom (jezik, religija, običaji i institucije), vezom s određenim teritorijem, osjećajem solidarnosti. Ovi će strukturni elementi identiteta

od kraja XVIII. i tijekom XIX. stoljeća – zbog uporabe naravnoga jezika umjesto latinskoga, pojave tiska na narodnom jeziku i masovnog opismenjavanja kroz obvezno školstvo – biti osviješteni u cijelokupnoj populaciji na hrvatskim povjesnim i etničkim područjima, te biti temeljem za nastanak hrvatske nacije kao političke zajednice. Sve to što izgrađuje „hrvatski identitet“ ishodište ima u procesima koji su se odvijali tijekom povijesti.

Hrvati su narod koji danas živi u srednjoj i jugoistočnoj Europi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, kao matičnim državama. Znatan ih broj živi u susjednim državama, drugim europskim državama i državama na drugim kontinentima. Pripadaju južnoslavenskoj narodnosnoj i jezičnoj skupini. Podrijetlo imena *Hrvat* nije znanstveno u potpunosti razjašnjeno, a javlja se u povjesnim izvorima na prijelazu iz II. u III. stoljeće

Hrvatski identitet

oko ušća Dona u Azovsko more i vjerojatno je iranskog podrijetla i ima veze sa sarmatskim etničkim supstratom. Tijekom druge polovine VI. i u VII. stoljeću, iranski se etnički supstrat vjerojatno slavenizirao, ali se očuvalo hrvatsko ime. Prema legendi o doseljenju, koju je zapisao bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet, Hrvati su u Dalmaciju došli pod vodstvom petero braće i dviju sestara: *Klukas, Lobelos, Muhlo, Koseniz i Hrobatos*, te *Tuga i Buga*, što upućuje na neslavensku i slavensku etničku pripadnost prvih doseljenika. Sigurno je da je ime Hrvat neslavenskog podrijetla, ali Hrvati su slavenski narod.

Ime *Hrvat* širi se po čitavom prostoru Zapadnih i Južnih Slavena u drugoj polovini VI. i u VII. stoljeću za vrijeme avarsко-slavenskog saveza, kada se pojedini dijelovi Hrvata iz *Bijele Hrvatske* raseljavaju diljem slavenskoga svijeta u zapadnoj i južnoj Europi o čemu svjedoče brojni toponimi u Poljskoj, Češkoj, Slovačkoj, Austriji, Sloveniji, Makedoniji i Grčkoj. Hrvati koji su se smjestili na područje nekadašnje rimske provincije Dalmacije, najvjerojatnije dolaze u trećem desetljeću VII. stoljeća sa sjevera iz *Bijele Hrvatske* kao poseban selidbeni val, nakon ustanka Slavena protiv Avara u Dalmaciji i poraza Avara pod Carigradom.

U novoj su postojbini Hrvati zatekli ostatke romanskog i romaniziranog keltsko-ilirskog stanovništva, koje će tijekom dugog vremenskog razdoblja u procesu slavenizacije i kroatizacije biti kulturni supstrat za stvaranje hrvatskoga etnosa i hrvatskoga identiteta. Od samih početaka nastajanja hrvatskoga etnosa i hrvatskoga identiteta, u jugoistočnoj su Europi postojali mnogi čimbenici koji su tijekom vremena utjecali na njegovu kulturnu/identitetsku homogenost, ali i heterogenost. Ti su čimbenici bili državno-politički, religijski, književno-jezični, kulturno-geografski i kulturno-genetski.

Od pojave prvih oblika hrvatske državnosti postojele su dvije hrvatske kneževine, *Primorska Hrvatska* i *Panonska Hrvatska*, dok su na jadranskoj obali i otocima dugo u srednji vijek opstajale romanske gradske komune koje su, iako kroatizirane, izgradile zasebne upravno-političke i državne oblike zajednica pod nazivom *Dalmacija*. Te su *dalmatinske* gradske komune bile pod bizantskom, mletačkom, hrvatskom i talijanskom vlašću, što je utjecalo na kulturna obilježja toga dijela hrvatskoga naroda. Neke su od njih bile samostalne, kao primjerice, *Dubrovačka Republika*. Naziv *Dalmacija* se s gradova na obali i na otocima, širenjem mletačkih posjeda od XV. do XVIII. stoljeća, proširio na hrvatsku unutrašnjost. Opreka između dviju hrvatskih kneževina, i onda kada su one postale jedinstvene, ostala je u nazivu *Slavonija* za hrvatske krajeve sjeverno od Kapelle i Gvozda, dok je naziv *Hrvatska* ostao za krajeve na jugu. Ta se podjela zadržala sve do osmanlijskih

osvajanja u XVI. stoljeću kada je *hrvatski* naziv u sjevernim hrvatskim krajevima zamijenio i potisnuo *slavonski* naziv. Početkom XVIII. stoljeća su nazivom *Slavonija* nazvani istočni hrvatski krajevi oslobođeni od osmanlijske vlasti. Znatan dio hrvatskog povjesnog i etničkog područja nije u ratu protiv Osmanlija krajem XVII. stoljeća oslobođen i vraćen Hrvatskoj, već je zauvijek ostao u sastavu Bosne i Hercegovine. Od kraja XVII. stoljeća zapadni i istočni hrvatski krajevi, *Hrvatska* i *Slavonija*, imali su državno-političku autonomiju pod vlašću bana u Zagrebu, uostalom kao i svo vrijeme pod ugarskim i austrijskim kraljevskim dinastijama nakon gubitka hrvatske samostalnosti početkom XII. stoljeća, ali pod snažnim mađarskim političkim pritiskom, a poslije Cetinskog sabora i austrijskim. *Istra* i *Dalmacija* ostale su do XIX. stoljeća u sastavu Mletačke Republike, osim dubrovačkog područja. Propašću Mletačke i Dubrovačke Republike ovi su krajevi došli pod vlast cara u Beču. Svi hrvatski oslobođeni krajevi od osmanlijske vlasti nisu vraćeni pod vlast hrvatskoga bana, već je na polovici oslobođenog područja ustrojena *Vojna krajina* kao nova vojno-upravna jedinica pod izravnom vlašću cara u Beču. Ona je postojala sve do 1881. godine kada je sjedinjena s *Hrvatskom* i *Slavonijom*.

Nakon doseljenja u jugoistočnu Europu Hrvati su primili kršćanstvo iz Rima. Veza Hrvata sa zapadnim rimskim kršćanstvom ostala je kroz čitavu povijest do danas. No, Hrvati su jedini narod zapadnog rimskog kršćanstva koji je uspio svoja hrvatska i slavenska obilježja izboriti i sačuvati kroz staroslavensko bogoslužje na hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku od IX. do XX. stoljeća. U istočnim je hrvatskim etničkim krajevima, te na području Bosne, Hercegovine i Dubrovnika, hrvatski etnos bio u stalnom doticaju s istočnom bizantskom kršćanskim tradicijom, nakon 1054. pravoslavnom, ali bez bitnog utjecaja na njegov zapadni rimske kršćanske religijski identitet. Slavenske etničke skupine, koje su se oblikovalile na rubovima srednjovjekovnog hrvatskoga državnog i etničkog područja i koje se nisu uspjele ra-

zviti tijekom vremena u samostalne etnose, a pripadale su zapadnoj rimskoj kršćanskoj tradiciji, postale su dijelom hrvatskog etnosa, primjerice, *Bošnjaci katolici*, *Bunjevci*, *Šokci*, *Krašovani*, *Janjevci*, te su opstojale i opstojale kao subetničke skupine unutar hrvatskoga etnosa. Za vrijeme osmanlijske vlasti dio je hrvatskog etnosa s područja Bosne i Hercegovine, kao i dio prethodno spomenutih slavenskih etničkih skupina, prešao na islam. S osmanlijskim osvajanjima u hrvatske su se krajeve naselili pripadnici istočne bizantske kršćanske tradicije iz srpskoga etnosa sa znatnim slaveniziranim vlaškim etničkim supstratom. Dio toga srpskoga i slaveniziranog vlaškoga etnosa je od XVII. stoljeća postao grkokatolicima i postao dijelom hrvatskoga etnosa.

U jezičnom su pogledu Hrvati govornici hrvatskog standardnog jezika, te čakavskog, kajkavskog i nekih varijanti štokavskog dijalekta (arhaični šćakavski slavonski, novoštakavski ikavski, ijkavsko šćakavski istočnobosanski, novoštakavski ijkavski dubrovački). Novoštakavskim ijkavskim govore još Bošnjaci, Srbi i Crnogorci. Hrvatski jezik pripada širem srednjojužnoslavenskom dijasistemu unutar južnoslavenske jezične skupine. Hrvati su svoj jezik kroz povijest često zvali i *slovjenskim* (*slovinskim*, *slovenskim*) i *ilirskim* (*iliričkim*). Hrvati svoju pismenost razvijaju od IX. stoljeća. U početku su pisali hrvatskim crkvenoslavenskim jezikom i čakavštinom. Do XII. stoljeća u uporabi je bila samo glagoljica, zatim joj se pri-družila ćirilica koja se razvila u samostalnu inaćicu (bosančica), a od XIV. stoljeća u uporabu je ušla latinka koja se do tada koristila samo za latinski jezik. Tijekom vremena razvijala se hrvatska pokrajinska književnost na čakavskom, kajkavskom i štokavskom dijalektu. Od polovine XVIII. stoljeća razvijala su se dva standardna hrvatska jezika, kajkavski na sjeverozapadu i novoštakavski zapadnog tipa na štokavskom i čakavskom području. Dvojnost hrvatskog jezičnog standarda napuštena je 1830-ih u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda, kada je novoštakavski standard zapadnog tipa prihvaćen za hrvatski standardni jezik koji je krajem XIX. stoljeća dobio oblik koji ima i danas.

Hrvatsko se etničko područje, prema geografskim ili ekološkim obilježjima, može podijeliti na tri osnovne kulturne zone (areala): panonska, dinarska i jadranska. Granice među kulturnim zonama ne mogu se strogo povući, već postoje područja gdje se kulturni utjecaji preklapaju i mijesaju. Prirodni uvjeti i geografska zadanost utjecali su na način života ljudi u njima i na njihovu kulturu. Panonsku kulturnu zonu obilježava obilje listopadnih šuma, voda, plodno tlo, nedostatak kamena kao građevnog materijala; dinarsku kulturnu zonu obilježava malo plodnog tla, četinarske šume, prostrani planinski pašnjaci, mnogo snijega; jadransku kulturnu zonu obilježava bla-

ga klima bez snijega, nestaćica vode, malo plodnoga tla, postojanje uvjeta za uzgoj tipičnih sredozemnih biljnih kultura. Ovi su uvjeti utjecali na kulturnu i identitetsku posebnost populacije u svakoj od ovih zona koja se odrazila u materijalnoj, društvenoj i duhovnoj kulturi.

Hrvatski se kulturni i etnički identitet oblikovao od doseljenja Hrvata na njihovo etničko područje od samsvojnih i samoniklih elemenata, zatečenih kulturnih slojeva i njihovih elemenata, te od vanjskih kulturnih utjecaja tijekom povijesti. Najstariji su kulturni slojevi na području na koje su doselili Hrvati pripadali starobalkanskoj, panonskoj i sredozemnoj kulturnoj baštini. Starohrvatski slavenski kulturni sloj donijeli su Hrvati sa sjevera na jugoistok Europe. Ovaj je sloj dominantan i prevladava nad svim starijim i novijim kulturnim utjecajima. Od vanjskih kulturnih utjecaja, tursko-istočnočićki kulturni sloj bio je vrlo snažan. Zahvatio je gotovo čitavo hrvatsko etničko područje, osim najzapadnijih krajeva. Apeninski kulturni sloj imao je utjecaj na čitavu istočnu obalu Jadrana i bližu unutrašnjost. Alpsi je kulturni sloj imao utjecaj na sjeverozapadne hrvatske krajeve. Na sjeveru je hrvatskog etničkog područja, od Međimurja i Hrvatskoga zagorja do Bačke, utjecaj imao mađarski kulturni sloj, a nalazi ga se u elementima na jugu do Podkuplja i Posavine.

Pored svih čimbenika koji pokazuju strukturne elemente bitne za izgradnju hrvatskog identiteta, složenost njegova nastanka i njegova razvoja, bez posebne „svijesti pripadnika zajednice o sebi“ ne bi se mogao razviti poseban „hrvatski identitet“. Za to je bila nužna svijest o *hrvatstvu* kroz dugo povjesno razdoblje. Nakon gubitka političke samostalnosti hrvatskog kraljevstva početkom XII. stoljeća, svijest o političkoj vlastitosti i posebnosti očuvala se ponajviše kod hrvatskoga plemstva i svećenstva. Oni su bili njeni nositelji sve do hrvatskog narodnog preporoda u prvoj polovini XIX. stoljeća. Tada se svijest o političkoj vlastitosti i posebnosti proširila na predstavnike građanstva, a postupno nakon 1848. i na ostale hrvatske društvene slojeve, prvenstveno na seljaštvo, čime je započeo proces stvaranje hrvatskog političkog naroda odnosno nacije. Završni proces oblikovanja hrvatske nacije odvijao se od kraja XIX. do sredine prve polovine XX. stoljeća, a potpuni završetak oblikovanja hrvatske nacije i hrvatskog nacionalnog identiteta ostvario se stvaranjem samostalne hrvatske države 90-ih godina XX. stoljeća.

Kod Hrvata se u XIX. stoljeću pojavila politička ideja o *ilirskom narodu*, a nešto kasnije i o *južnoslavenskom* (*jugoslavenskom*) *narodu*, ali obje te ideje nisu uspjеле zaživjeti, jer se svijest o *hrvatstvu* dotada već bila preduboko i presnažno utisnula u svijesti njegovih nositelja – kod hrvatskoga plemstva, svećenstva i građanstva.

